

О‘ЗBEKISTON HAMDA CHET ELDA VASIYLIK VA HOMIYLIK**Ismoilova Nodiraxon Nuriddin qizi –**

UMFT Pedagogika va psixologiya 550- guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston va chet el davlatlarida vasiylik va homiylik institutlarining huquqiy asoslari, amaliyoti va mavjud muammolari qiyosiy tahlil qilinadi. Vasiylik va homiylik tizimi ota-onasiz yoki ota-onasining qaramog‘isiz qolgan bolalar, shuningdek, huquqiy layoqatsiz shaxslarning huquqlarini himoya qilish uchun mo‘ljallangan ijtimoiy institutdir. O‘zbekistonda bu tizim Oila kodeksi, Fuqarolik kodeksi va maxsus qonunlar asosida tartibga solinadi. Chet el, ayniqsa AQSh va Yevropa mamlakatlarida, homiylik va vasiylik jarayonlari rivojlangan davlat institutlari tomonidan nazorat qilinadi.

Maqolada O‘zbekistonda vasiylik va homiylik tizimidagi muammolar, jumladan byurokratik jarayonlarning murakkabligi, nazoratning yetarlicha samarali emasligi va yetim bolalarni oilaga joylashtirish jarayonining sustligi tahlil qilinadi. Shu bilan birga, AQSh va Yevropa davlatlaridagi tizimlar o‘rganilib, ularning afzalliklari va kamchiliklari ko‘rib chiqiladi. Chet el tajribasidan kelib chiqib, O‘zbekistonda vasiylik va homiylik tizimini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘z: vasiylik, homiylik, huquqiy asoslar, byurokratik to‘siqlar, nazorat va monitoring

Kirish

Vasiylik va homiylik jamiyatning muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, ota-onasiz yoki ota-onasining qaramog‘isiz qolgan bolalar, shuningdek, nogironligi yoki sud tomonidan huquqiy layoqatsiz deb topilgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Ushbu tizim bolalarning yaxshi tarbiya olishini, ta‘lim va sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishini ta‘minlashga xizmat qiladi. Har bir

davlat o'zining ijtimoiy siyosati va huquqiy me'yorlariga asoslangan holda vasiylik va homiylik institutlarini shakllantiradi. O'zbekiston va rivojlangan davlatlar bu borada o'ziga xos yondashuvlarga ega bo'lib, ularning farqlari hamda umumiy jihatlari tahlil qilishga arziydi. Ushbu maqolada O'zbekistonda va chet elda vasiylik va homiylik tizimining huquqiy asoslari, amaliyoti va mavjud muammolari qiyosiy tahlil qilinadi.

O'zbekistonda vasiylik va homiylik

O'zbekistonda vasiylik va homiylik masalalari bir necha qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Ular qatoriga O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, Oila kodeksi, Vasiylik va homiylik to'g'risidagi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar kiradi. O'zbekiston Oila kodeksiga muvofiq, vasiylik va homiylik bolalarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish maqsadida tayinlanadi. Bu jarayon davlat organlari tomonidan nazorat qilinadi va vasiy yoki homiy sifatida tayinlangan shaxsning huquq va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilgan.

O'zbekistonda vasiylik va homiylik ikki asosiy guruhga bo'linadi:

- Vasiylik – 14 yoshgacha bo'lgan yetim yoki ota-onasining qaramog'isiz qolgan bolalarga tayinlanadi. Vasiy ularning ta'lim olishi, sog'lig'ini saqlash va umuman, ijtimoiy hayotga moslashishi uchun javobgar bo'ladi.
- Homiylik – 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar yoki sud tomonidan huquqiy layoqatsiz deb topilgan shaxslarga nisbatan belgilanadi. Homiy bolalarning manfaatlarini himoya qiladi, lekin ularning mol-mulkiga to'g'ridan-to'g'ri egalik qilish huquqiga ega emas.

Vasiy va homiy bo'lish uchun shaxs muayyan talablarga javob berishi kerak. Ularning moliyaviy ahvoli, huquqiy va psixologik layoqati maxsus komissiyalar tomonidan tekshiriladi.

O'zbekistonda vasiylik va homiylik tizimi rivojlanib borsa-da, amaliyotda ba'zi qiyinchiliklar mavjud. Ushbu muammolar quyidagilardan iborat:

- Byurokratik jarayonlarning murakkablighi – Vasiylik yoki homiylik olish uchun ko'p vaqt talab qilinadi, bu esa ba'zan bolalarning uzoq vaqt g'amxo'rliksiz qolishiga olib keladi.

- Nazoratning sustligi – Vasiy yoki homiy tomonidan bolalarga yetarli darajada e'tibor berilishi doimiy nazorat qilinmaydi, ba'zan bolalar e'tiborsiz qolib ketishi mumkin.

- Yetim bolalar uyidan oilalarga o'tish jarayoni sustligi – Yetim bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalash maqsad qilingan bo'lsa ham, amaliyotda bu jarayon sust kechadi.

Hukumat bu borada islohotlarni amalga oshirib, bolalar manfaatlarini himoya qilish tizimini yaxshilashga harakat qilmoqda. Xususan, bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalashni qo'llab-quvvatlash, nodavlat tashkilotlar ishtirokini kengaytirish va xalqaro tajribani joriy qilish kabi chora-tadbirlar ko'rib chiqilmoqda.

Chet elda vasiylik va homiylik

Rivojlangan davlatlarda vasiylik va homiylik tizimi samarali ishlaydi va davlat tomonidan qat'iy nazorat qilinadi. Masalan, AQShda "Foster Care" tizimi mavjud bo'lib, bolalar vaqtincha yoki doimiy ravishda oilalarga joylashtiriladi. Har bir bola uchun maxsus reja tuziladi va uning rivojlanishi ustidan doimiy nazorat o'rnatiladi. Yevropa davlatlarida, ayniqsa Germaniya, Buyuk Britaniya va Fransiyada, bolalar uchun ijtimoiy himoya agentliklari faoliyat yuritadi. Bu davlatlarda vasiy yoki homiy bo'lish uchun shaxs maxsus tekshiruvdan o'tishi, psixologik va moliyaviy jihatdan tayyor ekanligini isbotlashi kerak.

Garchi rivojlangan davlatlarda vasiylik va homiylik tizimi ancha ilg'or bo'lsa-da, ayrim muammolar mavjud:

- Bolalarga nisbatan yetarlicha e'tibor berilmasligi – Ba'zan homiy oilalar bolalarga to'liq g'amxo'rlik qilmasligi yoki moliyaviy manfaatni ko'zlab, homiylikni tanlashi mumkin.

- Bolalar o'z oilalaridan ajralib ketishi – Ayrim bolalar uzoq yillar davomida o'z oilasiga qayta olmaydi va psixologik muammolarga duch keladi.

- Zo'ravonlik holatlari – Ba'zan homiy oilalarda bolalar zo'ravonlik qurboniga aylanadi, bu esa tizimning nazorat qobiliyatiga putur yetkazadi.

Bu muammolarni oldini olish uchun rivojlangan davlatlarda vasiylik va homiylik tizimi doimiy ravishda takomillashtirib boriladi va xalqaro tashkilotlar tomonidan monitoring o'tkaziladi.

Xulosa va tavsiyalar

O'zbekiston va rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, vasiylik va homiylik tizimini takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- Nazorat tizimini kuchaytirish – Vasiy va homiylarning faoliyati doimiy monitoring qilinishi kerak.

- Moliyaviy rag'batlantirish – Homiy oilalar uchun qo'shimcha yordam dasturlarini joriy qilish zarur.

- Huquqiy islohotlar – Vasiylik va homiylik jarayonlarini soddalashtirish va xalqaro tajribadan foydalanish lozim.

Shu orqali bolalar manfaatlarini yanada yaxshiroq himoya qilish va ularni oilaviy muhitda tarbiyalashga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.

2. Хайдаров, С. (2023). Педагогик faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakillantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.

3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.